

MOLINS FARINERS DEL MARESME: DARRERES INTERVENCIONS (2003-2012)

La recuperació del patrimoni pre-industrial

A cura de Jaume Vellvehí i Altimira

El Grup d'Història del Casal vam impulsar un projecte d'estudi dels molins hidràulics medievals al Maresme. Es va constituir un equip de recerca format inicialment per Joaquim Graupera, Joan Bou i Jaume Vellvehí que en ocasions incorporava altres col·laboradors. Des del 2003, quan vam publicar l'estudi *Molrà el gra. Els molins de la baixa Tordera i les posteriors comunicacions* al III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya (2006) i a la II Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme (2008), s'han produït diverses intervencions de recuperació en alguns dels edificis estudiats en el seu moment. En la comunicació detallarem aquestes darreres intervencions.

Sense cap dubte, el major plaer per a un investigador és constatar que la seva recerca transcendeix l'àmbit dels especialistes i arriba a la societat, que recupera així el seu patrimoni. Perquè quin sentit té la recerca si no és la divulgació?

Els molins

• ***Molí de can Marquès (Sant Pere de Riu. Tordera)***: Situat en la vall de la Riera de Pineda, uns metres més amunt de la cruïlla que mena cap a Sant Pere de Riu i a mà dreta del camí, en la riba esquerra de la riera. En el moment de realitzar la nostra recerca (2001-2002),¹ les restes del molí s'ocultaven absolutament sota la vegetació que amagava els murs enrunats. La Plataforma cívica Salvem la Vall de la Riera de Pineda el va rehabilitar el 2003. L'edifici és d'una sola planta més o menys quadrada i ha conservat la seva estructura malgrat les reformes. També s'han conservat les moles. El mas Marquès el

¹ BOU-VELLVEHÍ (2003a) i sobre el projecte de recerca vegeu Bou-Graupera-Vellvehí (2008).

tenim documentat al segle XIII, quan el 1213 fou donat al monestir de Santa Maria de Roca Rossa. El molí consta per primer cop en el capbreu de 1505.² És possible que aquest molí, en època alt-medieval, fos el que documentalment ens consta amb el nom de Molí de Montpalau. Per les restes conservades, l'edifici original remunta a l'entorn dels segles XIV-XV.³

Posteriorment, la Plataforma hi va fer altres actuacions. El gener de 2006 s'hi van realitzar unes obres de millora amb la instal·lació d'una canonada soterrada per al desguàs de l'aigua del carcabà fins a la riera. I darrerament, el juliol d'enguany, hi ha instal·lat dos plafons didàctics que expliquen el funcionament tant del molí fariner com del forn de calç de Can Marquès situat a l'altra riba de la riera just al davant del molí. Els plafons han estat dissenyats per la Diputació de Barcelona i s'inclouen dins del recorregut del sender local SL C 101 que la Plataforma ha confeccionat amb el suport del Parc del Montnegre-Corredor.

El molí, totalment recuperat, entra així en els circuits divulgatius del parc amb unes condicions immillorables: plafons explicatius; es pot veure perfectament tota l'estructura exterior i també l'interior de l'obrador gràcies a la instal·lació d'una reixa metàl·lica com a porta d'accés. I, a més, la Plataforma té cura d'organitzar visites comentades.

• ***Molí de les Nogueres, de can Cànovas o d'en Pallofa (Sant Pere de Riu. Tordera):***

Situat davant de can Farriol (can Pallofa) a la riba dreta de la Riera de Pineda, més amunt de can Cornell. En el moment de la recerca, del molí només se n'apreciava la façana de l'obrador i un dels murs de la bassa ja que, un cop més, la vegetació l'ocultava i la runa hi impedia l'accés.

L'estiu de 2004,⁴ els propietaris de can Cànovas i del molí van netejar-lo de vegetació. Més endavant, la Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda va dur-hi a terme una campanya de neteja i desbrossament que el deixà totalment a la vista.

És un edifici en runes molt reformat i ampliat com a masia en època moderna. L'edifici moliner és de planta lleugerament rectangular amb una sola mola. En l'obrador hi ha el rebaix en el mur per a encabir les moles amb un arc apuntat i fet amb carreus ben escairats i polits.

La bassa, situada darrera l'edifici i aprofitant el gran desnivell, és petita i de planta triangular però aprofita la canal de subministrament com a part d'una bassa que esdevé molt allargassada, similar a la del molí de can Verd, situat més avall. El cup es semicircular i de gran diàmetre, fet amb carreus regulars i ben alineats.

2 Arxiu Històric Fidel Fita (AHFF): Capbreu de la Casa de Cabrera del 10 març 1505.

3 BBOU-VELLEVEHÍ (2003b), p. 46-48.

4 BOU-VELLEVEHÍ (2004).

L'arc d'obertura de la volta del carcabà és de mig punt i amb carreus irregulars. Abocava a la riera fins a principis del segle XIX, quan l'aigua sobrant es canalitzà per una sèquia fins al molí de can Buc de les Nogueres, situat poc més avall. Per les restes conservades l'edifici original data entre els segles XV-XVI.

• **Molí de can Mas (Hortsavinyà. Tordera):** Com bona part dels molins que vam estudiar, el de can Mas es trobava colgat de vegetació cosa que dificultava la interpretació de les restes per bé que s'intuïa la bassa i el carcabà. Tenia la resclosa en el torrent del Sot del Salt on captava l'aigua.

L'any 2006,⁵ la Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda va promoure una neteja del molí amb un grup de voluntaris. El desbrossament va posar al descobert unes restes força impressionants del complex moliner, ara sí, interpretables. La bassa destaca per la seva grandària i està reforçada amb contraforts. El cup és cilíndric i té una caiguda força important gràcies al desnivell del terreny i, sobretot, a la gran altura de la bassa que ofereix un aspecte gran i pesant.

L'obrador és la part més malmesa ja que està enrunada, per bé que, en conservar-se el mur del costat del cup i la bassa, es pot apreciar el rebaix per a encabir-hi les moles amb un arc de descàrrega molt rústec. Per la lectura dels paraments, el mur d'aquest costat és el propi de l'edifici moliner i l'encaix per a les moles deixa el mur de la bassa a la vista. Es conserva força bé el carcabà, de mides reduïdes, just per a contenir-hi un sol rodet. Encara s'hi aprecia el pany per on entrava l'aigua en accionar-lo. Sobta la gran capacitat d'emmagatzematge d'aigua per a ús d'una sola mola, ja que per a moure-la amb poca n'hi hauria suficient gràcies a la potència de la caiguda.

• **Molí d'en Jordà (Santa Susanna):** El molí d'en Jordà, conegut també com a molí de la Taverna per la tradició que situa una taverna en l'edifici del costat dret de la riera, està situat en la riba esquerra de la riera de Santa Susanna prop de can Cases. En el moment de realitzar la nostra recerca (1998-2002)⁶ com en el cas precedent, les restes del molí estaven absolutament cobertes d'arbres i brolla que amagaven els murs enrunats i dificultaven extraordinàriament la seva lectura. El que sí que es feia visible eren dues arcades de l'aqüeducte. En aquell moment tampoc es coneixien dades documentals sobre el molí. De l'edifici moliner se'n conserven alguns murs incorporats a l'estructura d'un mas, de difícil interpretació.

⁵ Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda (2006) [recurs en línia]. Neteja i desbrossament del molí de Can Mas. 5 febrer de 2006. http://salvemlarieradepineda.pangea.org/PAG_%20DOCUMENTACIO_molidecanmas.htm [consulta: 24 juliol 2012]

⁶ BOU-VELLVEHÍ (2003a) i sobre el projecte de recerca vegeu Bou-Graupera-Vellvehí (2008).

El molí d'en Jordà, també dit de la Taverna.

Destaca l'aqüeducte monumental que conduïa l'aigua fins al molí i que travessa la riera de la qual es subministrava forces metres més amunt donat el desnivell que s'ha de guanyar. Una de les arcades de l'aqüeducte, la més gran i més propera a la riba esquerra, és diferent a la resta per haver-se ensorrat, cosa que obligà a refer-lo, probablement cap al segle XVIII.⁷

El mes de juny del 2008 l'Ajuntament de Santa Susanna va aprovar la declaració com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL) del molí d'en Jordà. El mateix any l'empresa Catpatrimoni va elaborar un projecte d'intervenció que contemplava actuacions de consolidació i rehabilitació del molí.⁸ Només se'n va poder dur a terme una primera actuació de neteja i desbrossament que posà en evidència una tercera arcada en la riba dreta.

L'estiu de 2012, des de la Regidoria de Cultura, que ha aixoplugat la iniciativa, i les entitats Santa Susanna Orígens i Memòria (SSOM) i Gent de Santa Susanna (GESS),⁹

⁷ BOU-VELLVEHÍ (2003b), p. 44-45.

⁸ Molí fariner d'en Jordà (2012) [recurs en línia]. 'Projecte de Catpatrimoni sobre el molí fariner'. 17 d'agost de 2012. <http://molifariner-santasusanna.blogspot.com.es/2012/08/projecte-de-catpatrimoni-sobre-el-moli.html> [consulta: 20 d'agost 2012]

⁹ Molí fariner d'en Jordà (2012). [recurs en línia] 'Comencem a caminar..'. 27 de juny de 2012. http://molifariner-santasusanna.blogspot.com.es/2012_06_01_archive.html [consulta: 20 juliol 2012]

s'ha dut a terme una campanya de neteja i adequació de l'espai amb l'objectiu de posar al descobert els elements del molí com a pas previ per a una posterior recuperació del conjunt arquitectònic i l'adequació d'aquell espai natural que és d'especial interès. La iniciativa, com el cas de la Plataforma de la riera de Pineda, va néixer des del voluntariat i amb el clar interès d'aconseguir una gran implicació ciutadana i amb la complicitat dels estudiosos de la comarca.¹⁰ La tasca ha estat encomiable, tant pel que ha representat de mobilització i divulgació com per la posada a la llum de destacades novetats. Per exemple des del punt de vista de la documentació històrica han pogut documentar el molí a l'any 1350, cosa que ens fa rebaixar la seva datació inicial als segles baixmedievals. Però des del punt de vista dels elements arquitectònics, el desbrossament permet apreciar les estructures dels dos edificis a costat i costat de la riera, el mas amb el molí en l'esquerra i el de la suposada taverna a la dreta. També han exhumat entre la vegetació dues arcades més, una enrunada i l'altra integrada en els murs de l'edifici de la taverna. Així doncs l'espectacular aqüeducte tindria cinc ulls. Quant a l'edifici moliner es fa de difícil interpretació per trobar-se integrat en els murs del mas.

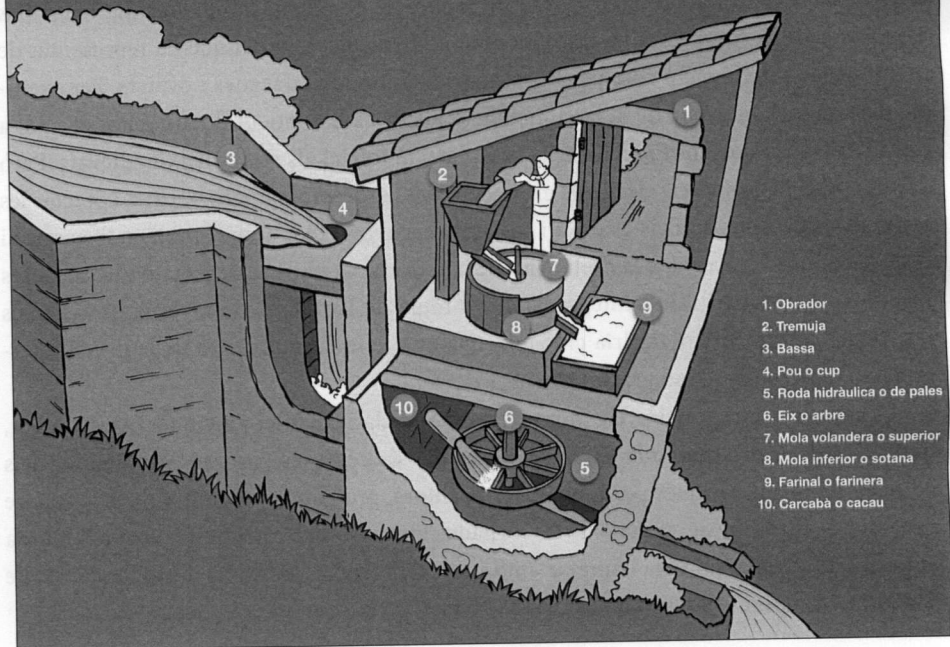
La campanya ha conclòs, de moment, amb una darrera intervenció de l'Ajuntament, desbrossant els marges de la Riera i, a fi d'evitar l'accés a les parts més inestables dels edificis, col·locant tanques per impedir-ho i, alhora, protegir el conjunt. Des del punt de vista divulgatiu, la programació de les Jornades Europees del Patrimoni a Santa Susanna el passat 29 de setembre va comptar amb una conferència dedicada al molí a càrrec de Joaquim Graupera del Grup d'Història del Casal.

• **Molí d'en Valeri o de la Sal (Malgrat):** Situat en el carrer de Zenòbia Camprubí a Malgrat de Mar prop de la carretera N-II. Es tracta d'un edifici moliner de tres plantes: el carcabà, l'obrador i la vivenda en el tercer pis, que avui queda a nivell del carrer. Era un molí doble, és a dir, amb dos molins. La bassa també tenia un cup doble. Durant la segona meitat del segle XIX aquest molí era conegut amb el nom de Molí d'en Valeri. Tradicionalment s'ha dit que el molí es dedicava a la molta de sal però segons consta en l'inventari d'estadística industrial de Malgrat de Mar el 1862, el molí es dedicava a la "molienda de granos".¹¹

L'edifici està inclòs en el Catàleg del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Malgrat, que li atorga valor històric i especifica que tots els elements propis del molí (carcabà, obrador, moles, cups i engegador) són objectes de protecció.

¹⁰ Al llarg dels mesos de juliol, agost i setembre durant els quals s'ha realitzat la campanya, hi han participat David Pavón, de la Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda, Marc Bosch, de l'empresa Antequem i Joan Bou, Joaquim Graupera i Jaume Vellvehí del Grup d'Història del Casal.

¹¹ BOU-VELLVEHÍ (2003b): 83-84.

1. Obrador
2. Tremuja
3. Bassa
4. Pou o cup
5. Roda hidràulica o de pales
6. Eix o arbre
7. Mola volandera o superior
8. Mola inferior o sotana
9. Farinal o farinera
10. Carcabà o cacau

El febrer de 2008, l'Ajuntament de Malgrat va aprovar d'adjudicar l'excavació arqueològica en el molí,¹² que fou atorgada a l'empresa Janus SL, que la inicià el mes de març. Es va excavar l'interior de l'obrador amb l'objectiu d'esbrinar quin era el seu funcionament. Es tractava d'un primer pas per realitzar una proposta general d'intervenció global sobre el molí per a la seva recuperació.

• **El Molinot o molí de Can Galzeran (Canyamars. Dosrius):** Es troba dins de l'antiga propietat del mas Galzeran prop de la Riera de Rupit i a tocar del camí que mena al pou del glaç de can Galzeran. En el seu moment era difícil de veure'l, cobert per una vegetació espessa d'ortigues i esbarzers que feien difícil la interpretació. El tenim documentat el 1570 a partir del capbreu d'Enric de Sentmenat,¹³ on consta per primer cop. L'aigua era

¹² BOU-GRAUPERA-VELLVEHÍ (2008).

¹³ VELLVEHÍ (2004).

conduïda fins al molí mitjançant un aqüeducte: “Item tot aquell molí fariner ab sa mola, bassa en que discorra y passa la aygua ab tot lo aquaducto de la riera de Rupit situat en dicta parrà de Cañamas y dins la gleba de dit son mas [...]”.¹⁴

L'estiu de 2007, l'Ajuntament de Dosrius va condicionar l'arbreda de l'entorn i va netejar i desbrossar les restes del molí. La intervenció va deixar al descobert les estructures conservades que ara ja es feien interpretables. S'havia conservat un espectacular cup cilíndric, similar al del molí de can Mas a Hortsavinyà, i restes del parament de la bassa que mostraven dues fases constructives¹⁵ fruit d'una ampliació.

L'abril de 2012, l'Ajuntament de Dosrius amb la Diputació de Barcelona hi ha instal·lat un plafó informatiu molt aclaridor en el marc d'un itinerari del patrimoni històric i natural de Dosrius. Poc després,¹⁶ el mateix Ajuntament, des de l'Arxiu Municipal, ve organitzar una passejada comentada per alguns elements arquitectònics, històrics i naturals del nucli antic de Canyamars.

Noves aportacions en recerca

• ***Molí de Rubiol (Argentona)***: El gener de 2011 l'equip del Grup d'Història del Casal vam reprendre la recerca amb l'objectiu de localitzar el molí de Rubiol a Argentona. L'equip de treball el formarem Josep Maria Roqué, Maica Carmona, Joaquim Graupera i Jaume Vellvehí.¹⁷ Es van poder localitzar restes d'una construcció, ocultades per bardisses, que identificarem com les del molí. Es troba situat a prop del camí que porta a la masia i es tracta de l'angle d'una paret que devia formar part de l'estructura de l'edifici moliner. També s'intueix el que devia ser la bassa. Per a constatar efectivament les restes caldria una intervenció de neteja i desbrossament.

• ***Molí de la Torre o d'en Pas (Tordera)***: Un treball recent de Jordi Romaguera ha estudiat el mas Pas de la Torre i en la documentació aportada consten dades històriques desconegudes que fins i tot han permès situar la suposada localització d'aquest molí desaparegut.

¹⁴ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons Castellodosrius: Inventari 167, 1122.11.13: Capbreu de Maria de Lanuza i de Raset, 1657.

¹⁵ Vellvehí (2008).

¹⁶ Grup d'Història (2012). La passejada es va fer el 5 de maig en motiu de la inauguració dels plafons en el Pou de Glaç, el Molinot i l'Església que va anar a càrrec de Josep Jo, alcalde de Dosrius. Durant el recorregut van intervenir-hi Manel Riera, de l'Escola de Natura del Corredor, Jaume Vellvehí del Grup d'Història del Casal i l'escriptor Daniel Rangil.

¹⁷ GRAUPERA (2011). Vam comptar també amb Xavier Homar, propietari de can Riudemeia.

• **Altres molins:** Són nombroses les dades documentals que han anat apareixent aquests anys referents a diversos molins, per exemple són especialment abundants sobre el molí de la Júlia a Tordera. També sobre el molí de Jalpí o el de ca l'Aulet, tots dos també a Tordera.

Conclusions

Hem vist com a poc a poc, unes vegades amb major contundència i altres amb menor, el patrimoni pre-industrial va recuperant-se per als usos i gaudis culturals. Queda molt per fer, però la iniciativa ciutadana sempre pren la davantera, i d'això n'hem vist exemples amb la Plataforma de Pineda o amb les entitats de Santa Susanna.

El Maresme té una riquesa extraordinària amb vestigis més o menys considerables i més o menys ben conservats. Aquest patrimoni el tenim apartat en fondalades, rierols i planes boscanes, ocult a la mirada del passavolant, i necessita un esforç de conservació i divulgació en la mesura que resulta vital per entendre el passat.

Bibliografia

- BOU, Joan; GRAUPERA, Joaquim; VELLVEHÍ, Jaume** (2007). 'Els molins medievals i moderns del Maresme' a III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sabadell. Del 18 al 21 de maig de 2006. Actes. ACRAM. Sabadell. Vol.I, pàgs. 165-183
- BOU, Joan; GRAUPERA, Joaquim; VELLVEHÍ, Jaume** (2008). 'El procés de catalogació i estudi dels molins medievals i moderns del Maresme' a II Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. Actes. 22 de novembre de 2008. Argentona.
- BOU, Joan; VELLVEHÍ, Jaume** (2003a). 'Els molins medievals de l'Alt Maresme (ss. XI-XVI)', a II Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme (octubre-novembre 2001). Mataró: Grup d'Història del Casal. p. 149-166.
- BOU, Joan; VELLVEHÍ, Jaume** (2003b). *Molrà el gra. Els molins de la baixa Tordera*. Argentona: La Comarcal edicions.
- BOU, Joan; VELLVEHÍ, Jaume** (2004). [recurs en línia] 'Molí de les Nogueres, can Cànovas o d'en Pallofa. Sant Pere de Riu. Tordera. (segles XV-XVI)', a *Felibrejada. Butlletí del Grup d'Història del Casal*. Mataró: Grup d'Història del Casal. <http://ghcmataro.org/Actual/noindex/fitxes/mitjab9.html> [consulta: 16 d'agost 2012]
- BOU, Joan; VELLVEHÍ, Jaume** (2010). *Del romànic al gòtic. El monestir de Santa Maria de Roca Rossa. Tordera-El Maresme*. Mataró: Grup d'Història del Casal.
- GRAUPERA, Joaquim** (2011). [recurs en línia] 'A la recerca del molí de Rubiol', a Maresme medieval. 5 de gener de 2011. <http://www.quimgraupera.blogspot.com.es/2011/02/la-recerca-del-moli-de-rubiol-argentona.html> [consulta: 17 de setembre 2012]
- Grup d'Història del Casal** (2012). [recurs en línia] 'Passejada pel patrimoni de Canyamars', 5 maig 2012. http://gruphistoria-mataro.entitats.mataro.cat/Noticia_detall_1/_WbG8NZvDIQTI-Di5rev5gJ_13-vxnbtnTd4zol7AfZ000ERbJ_eR11vrtND4pnL4 [consulta: 27 d'agost 2012]
- Molí fariner d'en Jorda (2012). [recurs en línia] <http://molifariner-santasusanna.blogspot.com.es/>
- Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda** (2006). [recurs en línia] 'Neteja i desbrossament del molí de Can Mas'. 5 febrer de 2006. http://salvemlarieradepineda.pangea.org/PAG_%20DOCUMENTACIO_molidecanmas.htm [consulta: 24 juliol 2012]
- Plataforma Salvem la Vall de la Riera de Pineda** (2012). [recurs en línia] 'Sender Local SLC-101 per la vall de la riera de Pineda de Mar (El Maresme)', 28 gener 2012. <http://salvemlarieradepineda.pangea.org/index.htm> [Consulta: 7 febrer 2012]
- ROMAGUERA I SERRA, Jordi** (2012). *La vila antiga de Tordera (s. XVI-XVIII)*. Punto Rojo Libro SL, p. 151.
- VELLVEHÍ i ALTIMIRA, Jaume** (2004). 'Els molins del terme del Castell de Dosrius', a *Duos Rios*, núm. 1. Dosrius: Arxiu Municipal de Dosrius i Ajuntament de Dosrius, p. 29-35.
- VELLVEHÍ i ALTIMIRA, Jaume** (2008). 'El molí fariner de Can Galzeran a Canyamars', a *Duos*

Ríos, núm. 2. Dosrius: Arxiu Municipal de Dosrius i Ajuntament de Dosrius, p. 38-40.

VELLVEHÍ, Jaume (2012). [recurs en línia] 'Un patrimoni per descobrir' a La Raconera, 10 juny 2012. <http://www.laraconera.blogspot.com.es/2012/06/un-patrimoni-per-descobrir.html>